

Tartu Ülikooli Majandusteaduskonna vilistlaskonverents

04.03.2010

Siim Kallas, Euroopa Komisjoni asepresident

Mida teha majanduskriisiga? Aga kliima soojenemisega? Aga vananemisega? Või sellega, et Hiina ostab teiste eest kokku toormaterjale ja kütust? Palju küsimusi, vähe vastuseid.

Poliitilised otsustajad vajavad teadlaste abi, kirjutab euroopa komisjoni asepresident Siim Kallas. Aga see abi peab tulema õigel ajal või veel parem – enne õiget aega.

Ühiskonna, riikide, inimeste vaimne jõud, vaimne tagavara on alati piiratud, nii ajas kui ruumis. Ainult rumalus on piiritu, nagu ütleb meile Murphy. Eelkõige väikese riigi puhul on tähtis, et inimesed, kellel on ideid, mõtteid, teadmisi, ei töötaks tühja, vaid et nende töö tulemused pälviksid ka otsustajate tähelepanu.

Mõned ajaloolised tähelepanekud kuluvad siinkohal ära.

Oli aeg, kus minagi nägin oma tulevikku eelkõige akadeemilise majandusteadlasena. Ühena võimalikest teemadest esimeseks kursusetöök pakuti mulle, muide, ülesannet uurida Euroopa ühisturgu! See jäi kõrvale paljudel objektiivsetel põhjustel, eelkõige juurdepääsu puudumise tõttu algandmetele ja originaalkirjandusele.

Küll aga on mul meeles, kui vaenulik oli Nõukogude Liidu ametlik hoiak Euroopa ühisturu suhtes ja kui kindlad oldi selle moodustise peatses ebaõnnestumises. Samasugused seisukohad on Venemaal populaarsed ka praegu, enam kui 40 aastat hiljem.

Minu kandidaaditöö teema oli keskkonnakaitse majanduslikud probleemid (see oli aastal 1972). Teadlast minust ei saanud. Pärast üht poliitiliselt ebakorrektselt esinemist ütles rektor Koop minu juhendajale professor Bronsteinile, et Kallasel pole mingit tulevikku. Aga see oli ajend. Küllap oli peapõhjus minu rahutus hinges, et ma ei tundnud mingit erilist kutsumust teadlasena jätkata.

Üks tähelepanek tollest ajast, mis mind kahtlemata mõjutas, oli, et otsustajad ei tundnud tegelikult mingit huvi majandusteaduslike uurimuste vastu. Teadlased töötasid nii-öelda omasuguste jaoks, suletud seltskonnale, nad polnud kuigi palju seotud tegeliku eluga.

Tsunfti sees kehtisid omad poliitilise korrektsuse reeglid. Kiiret teaduslikku karjääri tegid ühiskonnateadlased, kes oskasid oma väitekirja teema valida selliselt, et see ühtki tsunfti arvamusi ei riivanud (loe: teema, mis kedagi ei huvitanud). Samas maksti kraadiga teadlastele väga head palka.

Ülikooli dotsendi ametipalk oli kõrgem majandusjuhi ametipalgast. Veider, kas pole?
Nähtavasti kehtis põhimõte, et meie maksame teile, teadlastele, aga teie ärge meid segage.

Tegelik majanduspoliitika töötati välja hoolikalt varjatuna partei ja valitsuse kontorites. Mul pole vähimatki ettekujutust, milline on tsunftisestest reeglite roll praegu. Tahaksin väga loota, et ühiskonnateadlaste tsunfti sisene poliitiline korrektsus ei tähenda tänapäeval automaatset valitsuse kirumist.

Nagu alguses mainitud, pean erakordselt oluliseks ühiskonna vaimsete jõudude koostööd. Olen alati pidanud. Kuna olen sattunud peaaegu 30 aastat tegutsema otsustajate poolel, siis esitan isiklikule kogemusele (nii Eestis kui ka nüüd Euroopa Liidus) põhinevad tähelepanekud.

Ajad muutusid. 1991. aastal sai minust Eesti Panga president. Toona töötas Eesti Panga põhiosakondades 11 inimest. Tegin ettepaneku tollaegsele Teaduste Akadeemia majanduse instituudile täies koosseisus üle tulla ja rakendada ülikiireloomulisele tööle – Eesti oma rahasüsteemi väljatöötamisele.

Mulle vastati, et ollakse muidugi väga rõõmsad ja valmis Eesti Panka üle tulema, aga mingit võimalust seniseid uurimistemasid muuta ei ole... Kaup jäi katki.
Hiljem on korduvalt kuulnud, et ühiskonnateadlased, teiste hulgas majandusteadlased, pole rahul, et otsustajad neid piisavalt ei kuula.

Kuidas siis tegelikult on? Kas puudub otsustajatel huvi teadlaste arvamuste vastu või ei anna teadlased otsustajatele seda, mida oodatakse?

Kõigepealt – otsustajate olemasolu on tegelikkus, millest ei saa üle ega ümber. See on niimoodi ärimaailmas ja muidugi avalikus elus, poliitikas. Üks definitsioon mingis vanas raamatus tundub mulle sobiv: poliitika on võitlus normide loomise ja avalike ressursside ümberjagamise nimel.

Poliitika on põnev ja keeruline. See pole midagi fataalset, ettemääratud. Seda saab mõjutada ja peab mõjutama. Kui tahta ühiskonnas midagi muuta, peab aru saama demokraatliku poliitika kujunemisest.

Peab teadma, kuidas otsused sünnivad ja kes otsustab. Nii tulevased majandusinimesed kui ka akadeemilised uurijad peavad poliitikat hästi tundma. See on minu sügav veendumus.

Pärast Eesti rahareformi 1992. aastal küsiti minult tihti, mis on eduka reformi saladus. Olen alati vastanud, et olema peab neli asja: hea idee, hea teostus, poliitiline (avalik, ühiskondlik) toetus ja õige ajastatus.

Poliitikud ootavad majandusteaduselt palju.

Kõigepealt ideid ja teadmistel põhinevaid analüüse. Poliitikud, eriti kogunud poliitilised otsustajad, teevad üsna selgesti vahet, mis on idee ja mis analüüs ning mis ainult näib ideena ja millal on analüüsi asemel tühi sõnavaht.

Inimesed, kes topivad poliitikutele mingeid pakse pabereid, kus on ainult jutustus üldteada asjadest, tühi loba, ei saa loota, et nende vastu keegi edaspidi mingit huvi tunneb.

Poliitilistel otsustajatel on alati kiire. Meie ajakava sõltub kindlatest sündmustest – valimistest, rahvusvahelistest kohtumistest, kokkulepete tähtaegadest ja muust sarnasest.

Kes tahab majanduspoliitika kujundamisel kaasa rääkida, peab seda ajakava järgima. Head mõtted on kasutud, kui need tulevad liiga hilja.

Majanduspoliitiline otsus on keeruline tervik. Selle aluseks on idee, aga selleks, et kui tahes head ideed ellu viia, peab tegema kompromisse. Need põhinevad omakorda ühiskondlik-poliitilisel tegelikkusel.

Läbi lähevad need ideed, mida avalikkus ja poliitilised jõud on valmis aktsepteerima. Sellest sai suurepäraselt aru Katariina II (kes ometi oli ametlikult absoluutne monarh), seda arusaama järgis väga läbimõeldult Euroopa Komisjoni president Jacques Delors, kui ta juhtis Euroopa ühtse siseturu loomist.

Terviku nägemine tuleb kogemusega, tuleb ajaga. Selgub, et lihtsaid ja mustvalgeid lahendusi pole. Kui loed mõnda artiklit või mõne akadeemilise isiku pikemat kirjutist, siis märkad sageli, et autor libiseb sujuvalt üle mõnest ebamugavast tõsiasjast.

Levinumad ebameeldivad tõsiasjad, mida paljud analüüsid piisavalt ei arvesta, on valimised ja nende mõju otsustele ning eelarve võimaluste piiratus.

Poliitikud ei oota akadeemilistelt kirjutistelt poliitilist propagandat. See on poliitika pärusmaa. Kui loed mõnda ettekannet, kus autor kõigest väest sobitab fakte ja analüüse oma poliitiliste

sümpaatiatega, ja see on kohe alguses väga ilmne, kahaneb töö väärtust oluliselt.

Mis loomulikult ei tähenda, et akadeemilistel teadlastel ei või olla poliitilisi sümpaatiid või antipaatiid. Aga mõistlik on katsuda tõsiseid analüüse nendest lahus hoida.

Poliitilised otsustajad vajavad väga tõsise majandusteaduse abi. Aga see abi peab tulema teatud vormis – see peab rangelt järgima poliitilist ajakava, sel peab olema hea kvaliteet, see peab olema piisavalt lühike ja selge.

Majandusteadusel on samas olulisi eeliseid igapäevaotsustamise ees. Teadlastel on aega. See ei ole vastuolus eespool toodud väitega. Teadlastel on aega luua alus headeks analüüsideks, mis on kasulikud otsustajatele.

Teadlastel on aega õppida sügavuti tundma ajaloolist kogemust. Olen ise innukas ajalooramatute lugeja ja korduvalt märganud, kuidas probleemide ja lahenduste ajaloo tundmine on aidanud tänases päevas tarvilikke seisukohti kujundada ja neid kaitsta.

Samamoodi on teadlastel aega sügavuti tundma õppida teiste maade kogemusi. Kas meie teadmised teistest maadest on praegu rahuldavad? Mis õigupoolest toimub Hiinas? Loen hoolega rahvusvahelist ajakirjandust, aga seal ilmub Hiina kohta vastuolulisi kirjutisi.

Kui põhjalikud ja emotsioonivabad on meie teadmised sellest, kuidas areneb Venemaa ja teiste meie idapoolsete naabrite majandus ja ühiskondlik elu? Millised on Läti või Soome või Rootsi lahendused ühele või teisele probleemile?

Muidugi võib suur otsustaja alati küsida ja saada mõnelt ametnikult nn memo huvitavate asjade kohta, aga hoopis kaalukam on küsida arvamust teadlaselt, kellel on teadaolevalt põhjalikud, pikaajalisel tööel põhinevad teadmised selle või teise maa olukorra või mõne probleemi ajaloo kohta.

Mida oleks vaja õpetada majandusüliõpilastele?

Poliitilised otsustajad (arvan, et ka ärimaailma juhid) vajavad asjatundlikke, hästi ettevalmistatud töötajaid, kes oleksid suutelised langetatud otsused ellu viima.

Demokraatia pole mingi valimistega pikitud jututuba, see on ühiskonna valitsemise vorm, kus langetatud otsused ellu viiakse ja kehtestatud reeglitest kinni peetakse. Selleks on vaja võimekat täitevasutuste võrku võimekate ja asjatundlike inimestega. Euroopa riikidest võin

tuua rohkesti nii häid kui halbu näiteid. Tarvilike teadmiste ja oskustega inimesi on hädasti vaja.

Veel üks oluline mõte tulevaste majandusnimeste ja ühiskonnateadlaste ettevalmistamisega seoses.

Me elame vabadustel põhinevas ühiskonnas. See on hindamatu väärtus. Seda pole meie ajaloos palju olnud. Seda pole palju ka praeguses maailmas.

Vabadust on vaja kaitsta, hooldada, korraldada ja kasutada. Nagu poliitikas, nii ka majanduses.

Ajalugu on näidanud, et vabadused on kerged kaduma. Praeguses maailmas ohustab vabadusi pealetungiv populism, võõrasteviha, vaeste viha rikaste vastu, mida õhutavad osavad manipulaatorid. Nagu enamlased vanasti. Kui vabadused on olemas, siis neid ei märgata ja nende olemasolu ei osata hinnata. Märgatakse nende kadumist, aga siis on tihti liiga hilja.

Olenemata poliitilistest vaadetest on vabadus kui väärtus midagi asendamatu. Meie Eestis oleme veel liiga vähe vabad olnud, et arusaam vabadusest oleks meie vaimus ja vereringes pöördumatult sees. See tuleb harituse ja kasvatusena.

Hästi kasvatatud inimene ei viska oma prahti metsa alla. Ta ei pea teadma, et see on keelatud. Ta lihtsalt ei tee seda. Vabaduse vaimus kasvatatud inimesed ei lase diktatuuril võimust võtta. Tulevaste poliitiliste ja majanduslike otsuste tegijate kasvatamine vabaduste kaitsmise ja arendamise vaimus on ülikooli üllas missioon, mida ei saa alahinnata.

Poliitilised otsustajad vajavad hädasti majandusteadlaste, ekspertide, mõtlejate värskeid ideid ja asjatundlikke analüüse. Majandusteadlastel on soovi ja võimekust anda oma panus majanduspoliitiliste otsuste kujundamisse.

Küsimus on, kuidas seda teha. Kuidas korraldada, et koostöö majandusteadlaste ja poliitiliste otsustajate vahel ei oleks juhuslik, ei jääks ajast maha, ei tekitaks mõlemapoolset pettumust? Milline võiks olla süsteemne lahendus?

Tippotsustajatel on tavaliselt head nõuandjad. Minagi saan praegu ja sain varemgi oma alluvatelt ja nõuandjatelt väga häid ammendavaid analüüse ja soovitusi. Aga kogenud otsustajale on sellest vähe.

Raamatuid tuleb muidugi lugeda, aga palju ei jõua. Raamatud on olulised eelkõige n-õ pikas ajas, ajaloo mõistmiseks. Õnneks ilmub tõelisi tippraamatuid siiski väga vähe, nendega end kursis hoida on võimalik. Artiklid muidugi, aga nende mõju jääb juhuslikuks. Teatud väljaanded – The Economist näiteks.

Ja on veel üks tähelepanuväärne vorm ideede ja analüüside toomiseks otsustajateni, millel on suur mõju Euroopa Liidu asutustele. Need on mõttekojad (ingl think-tanks).

Neid on palju, mõnikord jõuavad need oma ettekannete ja ülevaadetega ametnikest ette, need keskenduvad olulistele teemadele, nende kaudu on tuntuks saanud paljud mõtlejad, sealhulgas noored tegijad, nagu Leonard ja Popescu, aga ka Andre Sapir. Need saadavad oma ülevaadet kiiresti otsustajate arvutiekraanidele ja neid loetakse huviga.

Kas poleks mõistlik kaaluda Eestis ühe sellise mõttekoja asutamist? See ühendaks majandusteadlased, see oleks avatud ka üliõpilastele, see käiks regulaarselt koos ja arutaks kõiki olulisi majanduspoliitilisi probleeme. Olulisi eelkõige Eesti otsustajatele ja Eesti olusid silmas pidades.

Kui sellise mõttekoja tegevuses tekiks teatud süsteem ning kui mõttekoja ettekanded ja ülevaadet oleksid püsivalt hea kvaliteediga, need valmiks id õigel ajal või isegi kiiremini kui õige aeg, siis võiks vaimu ja võimu koostöö leida osalisi huvitava vormi.

See peaks muidugi toimuma tingimusel, et selline mõttekoda ühendaks tõepoolest nii noort kui ka kogunud loovat mõtet, mitte ei kujuneks kohaks, kus kibestunud inimesed hakkavad väljendama oma poliitilisi antipaatiad ja sümpaatiad.

Nii Euroopa Komisjon kui ka paljud valitsused toetavad selliseid mõttekodasid ka rahaliselt. Raha võimaldab tellida kvaliteettöid igasuguselt kodu- ja välismaistelt ekspertidelt.

Jälle meenub mulle midagi. 60ndate lõpus asutasid majandusteaduskonna üliõpilased ühe moodustise, mida nimetati majanduslike suhete klubiks ja mis oma töökorralduse poolest sarnanes väga praeguste mõttekodadega.

Muide, meie esimene arutluskoosolek oli pühendatud Jugoslaavia majanduse tundmaõppimisele, me ei sukeldunud kohe Nõukogude majanduse kirumisse.

Selline mõttekoda võiks olla ka koht, kus näiteks arutataks äsja valminud Euroopa Liidu strategiadokumenti nimetusega EU2020, mis, nagu nimestki aru võib saada, kavandab

Euroopa Liidu arengut 2020. aastani.

Euroopa Komisjon on igatahes huvitatud, mida sellest dokumendist liikmesriikides arvatakse. Loomulikult huvitab meid lisaks Eesti parlamendi ja valitsuse arvamusele ka ühiskonna teiste oluliste mõjutajate ja mõtlejate arvamus.

Komisjon korraldas 2020. aasta teemal avaliku arutelu, vastuseid tuli ligikaudu 1500, ametiasutustelt, äri- ja kutseliitidelt, eraettevõtjatelt, valitsusvälistelt organisatsioonidelt, eksperdirühmadelt, akadeemiliste ringkondade esindajatelt jne. Isegi kolmandad riigid, nagu näiteks Jaapan ja Norra, avaldasid arvamust. Eestist tuli vaid üks arvamused ja see oli valitsuse oma...

Maailmas on palju olulisi küsimusi, millega kõikides tähtsates asutustes tegeletakse, probleeme, millele otsitakse lahendusi. Otsitakse Eestis, otsitakse Ameerika Ühendriikides, otsitakse Euroopa Liidus.

Lahenduste otsimisele on kaasatud ülikoolid, uurimiskeskused, mõttekojad, teadlased. Ruumi on kõigile mõtetele ja võimalikele lahendustele. Enamgi veel – kõiki värskeid mõtteid on hädasti vaja. Vaevalt et Eestis olukord kuidagi teistmoodi välja näeks.

Kuidas majanduskriisist välja tulla? Milline on Eesti tee?

Mida teha, kui kliima soojenemine ei peatu? Kas meri uputab meid varsti ära? Kas pealinn kolib Otepäele?

Mida teha, kui Hiina kogu kütuse ja kõik toormaterjalid kokku ostab, nii et teistele ei jäägi?

Kuidas suhtuda elanikkonna vananemisse? Mis on selles head ja mis on halba?

Kui minult soovib keegi saada ettepanekuid tulevase mõttekoja päevakorda, siis võin neid anda järgmiseks viieks aastaks ilma erilise vaevata.

Oleks mõistlik, kui majandusteadlased kohendaksid oma igapäevaseid töid ja tegemisi vastavalt poliitiliste otsustajate «kuumale» päevakorrale, vastavalt maailma ees seisvatele küsimustele, leides oma tööde esitamiseks ka sobiva süsteemi.

Siis on kindel, et kõik majandusteadlaste põlvkonnad koos uute tulijatega tudengite näol leiavad põneva ja rahuldava rakenduse.

